

на цінність, почуття успіху).

4. Дух, атмосфера навчального закладу (творчий настрої).
5. Мужність усіх суб'єктів навчально-виховного процесу (самостійна робота, мобілізація зусиль, розвиток фундаментальних позитивних почуттів – радості, любові, дружби; рефлексія власного життєвого досвіду тощо).
6. Благодійна діяльність.
7. Ставлення до себе, до інших, до праці.
8. Узгодженість виховної діяльності всіх соціальних інституцій (сім'ї, школи, суспільства).
9. Урахування того, що виховує все (природа, річ, вчинки, голос, спілкування, подорожі).
10. Вдумливе використання ІКТ.
11. Реалізація наукових підходів – традиційних і сучасних – у раціональному їх поєднанні.

Усе це доцільно використовувати в процесі формування та розвитку цілісної особистості учня (студента) на заняттях, у позакласній та позаурочній роботі, у творчій діяльності, наукових дослідженнях, у повсякденній роботі над собою.

Цілісна особистість змістовніше проживе своє життя, здійснить добродійний вплив на інших, зробить бажаний внесок у поступальний розвиток людського буття.

Література:

1. Баєтул Т. В. Моральне виховання – запорука формування цілісної особистості / Т. В.Баєтул // Педагогічна майстерня (Осн.). – 2012. – № 12. – С. 30–36.
2. Бех І. Д. Виховання особистості. – К. : Либідь. – 2006. – 270 с.
3. Грубінко В. В. Біосоціальна еволюція людини, середовище і сталий розвиток. – Тернопіль, 2015. – 91 с.
4. Максименко С. Д. Механізми розвитку особистості / С. Максименко // Післядипломна освіта в Україні. – 2012. – № 2. – С. 12–14.
5. Подласый И. П. Энергоинформационная педагогика. – М. : Дата-сквер. – 2010. – 424 с.
6. Приходченко К. І. Розвиток особистості – стратегічний напрям гуманістичного виховання / К. І.Приходченко // Шлях освіти. – 2012. – № 12. – С. 6–11.

Корецька Л. О.*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ КОНСТАНТИ КАТЕГОРІЇ «ЖИТТЄВЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ» ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядаються питання життєвого самовизначення особистості як підґрунтя її суспільного буття. У процесі взаємодії особистості й суспільного простору формуються її ціннісні орієнтації через суспільні інтереси, які включають в себе суспільні думки, настрої, ідеали. Потреба в життєвому самовизначенні, підпорядковуючись суспільним процесам, змінює, підсилює протиріччя між ціннісними орієнтаціями молодого покоління й суспільними процесами, що обумовлює відмінності в ціннісних орієнтаціях і життєвому самовизначенні кожного покоління.

* © Корецька Л. О.

Проблема життєвого самовизначення особистості в умовах українського сьогодення посідає одне із чільних місць у процесі активізації смислового пошуку її суспільного буття, формування чітких уявлень про сенс забезпечення свого майбутнього у всіх сферах життєдіяльності. Питання життєвого самовизначення особистості завжди знаходилося в полі зору філософів, педагогів, психологів, тому воно є не новим, проте залишається актуальним.

Поняття «життєве самовизначення», «ціннісні орієнтації», «життєві плани» особистості досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні філософи, педагоги, психологи: К. Абульханова-Славська, А. Агафонов, А. Адлер, Г. Андреева, О. Асмолов, Г. Балл, І. Бех, О. Байтингер, В. Бехтерев, Л. Божович, М. Боришевський, О. Бреусенко, Б. Братусь, А. Брушлинський, Ф. Василюк, Т. Вілюжаніна, Ж. Вірна, Л. Виготський, О. Головаха, І. Дубровіна, Б. Зейгарник, З. Карпенко, К. Клакхон, О. Колісник, Д. Леонтьєв, О. Леонтьєв, С. Максименко, В. Москалець, О. Музика, А. Мудрик, Г. Радчук, М. Рокич, В. Роменець, С. Рубінштейн, М. Савчин, Е. Субботський, Т. Титаренко, В. Франкл, В. Чудновський, Р. Шакуров, І. Шапенкова Ш. Шварц, О. Шендрік, Л. Шумілін та ін. Проте питання ролі ціннісних орієнтацій у процесі життєвого самовизначення особистості залишається актуальним для кожного покоління.

З огляду на актуальність даної проблеми для сучасної української спільноти, метою даної статті є обґрунтування ролі ціннісних орієнтацій особистості в процесі її життєвого самовизначення. Тому доречно розглянути наукові тлумачення поняття «цінність», яке П. Горностай визначає як актуальну потребу людини, її ідеал та особистісний смисл. Цінності – це не просто об'єкт потреб, а опосередкований культурною еталон у їх досягненні, що має трансцендентний характер [7, с. 146].

З точки зору філософів, «цінності є духовним формоутворенням, що існує через моральні та естетичні категорії, утопічні образи, суспільні ідеали й виступає критерієм оцінки людських діянь [24, с. 651]. На думку В. Шинкарука, цінності – це позитивне та негативне розуміння речей, подій, духовних витворів суспільства або окремої людини [25, с. 569]; як термін, що вказує на людське, соціальне та культурне значення певних явищ навколишнього світу [26, с. 732].

С. Гусаківська вважає цінність тією значущістю, яку людина надає певним речам, явищам і яка складає основу людського ставлення до них [9]. І. Дьяконов зазначає, що поняття «цінність – це якість і властивість об'єктивно існуючих предметів і явищ, які мають позитивну значущість для суспільства в цілому й особистості зокрема, її невід'ємний системоутворюючий елемент. Цінність визначається складною внутрішньою структурою, оскільки включає в себе предметні, логічні, етичні й естетичні прояви; сукупність формальних ознак, які варіюються як абсолютні й відносні, об'єктивні та суб'єктивні;

...вони відтворюють у концентрованому вигляді особливості соціокультурного середовища. Цінності... створюють ієрархію загальнолюдських вартостей [13, с. 5].

А. Багнюк та В. Стародубець вважають цінність «тією складовою життєдіяльності, яка ...пронизує її на всіх етапах, від ідеального початку до реального завершення... і розкриває значущість об'єкта для суб'єкта діяльності, із-за якої суб'єкт прагне досягти об'єкта» [1, с. 357]. Науковці зазначають, що основною групою цінностей є загальнолюдські, які проявляються у всіх сферах життєдіяльності; вони непідвладні часові та не визнають просторових обмежень, притаманні в усі часи й усім суспільним групам [1, с. 379]. Тобто цінності є тими чинниками, котрі необхідні для кожної особистості для її життєвого самовизначення.

Так, цінності, на думку Н. Юхименко, – це світоутворювальні чинники, котрі беруть участь у визначенні мети та засобів, що відповідають тим чи іншим цінностям; слугують підґрунтям прийняття рішень, вносять стійкість у поведінку особистості та її суспільне життя. Вони є джерелом норм і включені в ціннісно-нормативну систему особистості, поведінка якої залежить від того, якій системі вона надає перевагу та яке місце просідає та чи інша цінність у цій ієрархічній системі [31, с. 18].

Сучасні філософи у структурі особистості та її життєдіяльності, поряд із поняттям цінностей, розглядають також ціннісні орієнтації. Зокрема, Л. Панченко зазначає, що ціннісні орієнтації лежать в основі світогляду людини, її моральних, політичних, естетичних переконань і смаків, визначаючи та стимулюючи поведінку. Вони – елемент внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом і переживаннями. Сформовані ціннісні орієнтації – це свого роду «вісь» свідомості, яка забезпечує стійкість особистості та проявляється в типах її поведінки, інтересах, потребах, переконаннях, на основі яких і будується ієрархія цінностей індивіда [19].

Отже, більшість науковців пов'язують цінності з вітальними потребами людства, з життєвим інтересом, задоволенням прагнень і вподобань. Цінності є виміром людської духовності. Вони виникають з об'єктивних потреб людини, усвідомлено формуються і трансформуються в її інтереси й прагнення.

Як зазначає Н. Худякова, цінності характеризуються системністю утворення: «цінності індивідуально корисні», «цінності суспільно значущі; «цінності особистісно значущі», «цінності сімейно значущі» тощо [27, с. 37].

Отже, цінності посідають одне із чільних місць у розвитку та формуванні особистості, оскільки у процесі її життєдіяльності саме цінності визначають, якими засобами можна досягнути поставленої мети, дозволяють їй самовизначатися. Загалом, цінності утворюють ціннісно-смыслову сферу особистості, створюючи функціональну систему, яка формує сенс її суспільного

буття.

Психологи по-різному трактують цінності: наприклад, С. Рубінштейн розглядає їх як значущість чого-небудь [22, с. 7]; М. Рокич – як абстрактні ідеї, не пов'язані з відповідним об'єктом чи ситуацією, що виражають людські думки про поведінку та власні переконання [32, с. 5]; М. Боришевський називає їх регулятором самоактивності індивіда [3, с. 216]; М. Савчин – «духовною трапезою людини» [166, с. 327]; В. Москалець інтерпретує як щось важливе, що є предметом мрій, прагнень, смыслом життя [18, с. 9]; О. Дубасенюк – як синтез знань, почуттів, потягів та дій [12, с. 357].

Саме цінності та смыслоутворювальні мотиви, як зазначає С. Максименко, роблять життя людини структурованим, упорядкованим, а також вони – важливі компоненти спрямованості її особистості [16].

С. Рубінштейн, обґрунтовуючи методологічні основи дослідження життєвого самовизначення, розглядав його в контексті проблеми детермінації – зовнішні чинники діють через внутрішні умови або мотиви, які визначають правила поведінки особистості у різноманітних ситуаціях [23, с. 293].

Оскільки особистість є суб'єктом життєдіяльності, самостійно вибудовує свій життєвий шлях, вона формує свої значущі цінності для реалізації власного життєвого самовизначення у процесі суспільного буття. На думку Л. Божович, проблема життєвого самовизначення є важливим чинником психічного розвитку особистості, оскільки посідає чільне місце у процесі формування смислової системи та обґрунтуванні сенсу власного існування [2, с. 23–34].

Л. Виготський зазначає, що життєве самовизначення та життєві плани набувають вагомості в юнацькому віці, коли відбувається становлення самосвідомості і стійкого образу «Я» та аналізуються практичні можливості власної майбутньої діяльності і своїхвнутрішніх ресурсів – здібностей, схильностей, знань, умінь і навичок [5, с. 368].

І. Шендрик процес самовизначення розуміє як ієрархією низки ціннісних якостей, котрі формуються у процесі засвоєння індивідом на різних етапах онтогенезу відповідних значущих дій [28]. У процесі онтогенезу значущість дій та діяльності змінюється, створюючи підґрунтя для зміни характеру особистісних смислів індивіда [15, с. 153]. Для життєвого самовизначення важливим є зміст діяльності, оскільки він включає в себе дві сторони: предметно-орієнтовну та суспільну, орієнтовану на розвиток взаємодії з оточуючими, засвоєння суспільно значущих та прийнятних форм поведінки [30, с. 79–96].

Отже, за твердженням психологів, цінності утворюють багаторівневу ієрархічну систему, яка допомагає людині здійснювати життєві вибори, самовизначатися. Тому О. Дробницький розглядає ціннісні орієнтації в структурі особистості у взаємозв'язку з її потребами, інтересами, ідеалами, що впливають на

загальний зміст її соціального буття [11]. Підґрунтям домінуючих, основоположних цінностей, з точки зору І. Попової, є загальнолюдські та суспільні, які обов'язково включають в себе культурно-історичні цінності [20, с. 23–55].

За твердженням Ю. Микова, усі ці поняття мають визначати «мету життя», «сенса життя» кожної особистості. Автор зазначає, що в цьому процесі чільне місце посідають цінності, котрі орієнтують особистість щодо вибору способу життя, визначення «поля» життя та соціального статусу. Кожна особистість не просто керується загальнолюдськими та суспільними цінностями, а й спирається на них у подальших уявленнях про майбутнє й реалізує сенс власного життя [17].

А. Грибакина вважає, що на визначення основоположних особистісних цінностей впливають як мега-, так і макрочинники, зокрема, вплив соціального середовища, соціальні інституції, соціальні норми, рівень соціально-економічного розвитку суспільства, сукупність стійких матеріальних умов і суспільних відносин, соціальний статус, місце проживання, освіта і професія батьків, соціальні контакти сім'ї, коло найближчого міжособистісного спілкування [8].

Л. Коган звертає увагу на те, що основоположні цінності мають бути усвідомленими кожною особистістю відповідно до сенсу свого життя: від загальних уявлень («приносити користь суспільству») до чіткого розуміння конкретних завдань свого щоденного існування, від індивідуального усвідомлення власної життєвої мети до детального обґрунтування власних життєвих планів і програм [14, с. 226–227].

Отже, основоположні цінності, сформовані у процесі особистісного розвитку, мають вагомий вплив на життєве самовизначення, оскільки воно стосується як кожної окремої особистості, так і суспільного життя інших членів спільноти.

А. Голобчиков стверджує, що особистісне самовизначення відбувається за продуктивним (відкритість до різних тенденцій) і репродуктивним типом (на основі існуючих і прийнятих традицій) [6]. В. Шнякина вважає, що чільне місце в життєвому самовизначенні молоді посідають чинники внутрішньої детермінації, обумовлені внутрішнім світом особистості, її свідомістю і самосвідомістю. При цьому автор виокремлює низку компонентів внутрішньої системи детермінації: мотиваційний, духовно-моральний і просторово-часовий [29].

Як бачимо, у життєвому самовизначенні особистості наявна духовно-моральна складова, яка включає в себе цінності, ідеали, знання, переконання, світогляд. Мотиваційна складова відтворює сприйняття й переживання різних життєвих подій, котрі відбуваються послідовно в часі та просторі.

О. Данильян, В. Таряненко визначають загальні ціннісні вектори розвитку життя, передбачають «соціальний, духовний прогрес людини, утвердження нею більш гідного гуманного смислу буття» [10, с. 216]. Водночас, смисли кожної конкретної

людини – унікальні та неповторні, а пережити їх допомагає самопізнання, відповідальність, узгодження універсальних буттєвих цінностей з індивідуальними життєвими ситуаціями. Адже кожна особистість є творенням самої себе та власного життєвого світу – у тому числі, цінностей та смислів, які у своєму суперечливому поєднанні й формують її постійну незавершеність.

Отже, життєве самовизначення стосується соціальних відносин, соціальних ролей та сфери його реалізації. Процес самовизначення особистості під впливом основоположних цінностей відбувається у сформованому соціальному просторі і підпорядковується його вимогам. Життєве самовизначення надає особистості впевненості в собі й усвідомлення власних позицій у соціумі. Життєве самовизначення особистості стосується питання самоідентифікації, пошуку власного «Я», місця в системі суспільних відносин. Життєве самовизначення особистості стосується усвідомлення мети, життєвих планів, суспільних ідеалів, власних можливостей у реалізації особистісного розвитку та професійної діяльності, виконання життєвих завдань, шляхів та засобів їх досягнення. Окрім того, життєве самовизначення особистості формується на основі добровільного індивідуального вибору основоположних цінностей через суспільно-виховну інформацію та розвиток власного життєвого досвіду під впливом соціальних інституцій освітньо-виховного простору.

Література:

1. Багнюк А. Л. Філософія. Онтологія. Гносеологія. Соціальна філософія / А. Л. Багнюк, В. О. Стародубець. – Ч. 2. – Тернопіль : Стародубець, 2005. – 412 с.
2. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе / Л. И. Божович. // Вопросы психологии. – 1979. – С. 23–34.
3. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія / М. Боришевський. – К. : Академвидав, 2010. – 416 с.
4. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості-громадянина / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 144–153.
5. Выготский Л. С. Собрание соч. В 6 томах. Проблемы развития психики / Под ред. А. М. Матюшкина – Т.3. – М., 1983. – С. 368.
6. Голубчиков А. Я. Самоопределение индивида: автореф. дис... к. философ. н. / А. Я. Голубчиков. – Екатеринбург, 1999. – С. 3–17.
7. Горностай П. Словник-довідник / П. Горностай, Т.М. Титаренко. – К. : Рута, 2001. – 320 с.
8. Грибакин А. В. Методологические проблемы исследования жизненного пути индивида: автореф. дис... д. философ. наук / А. В. Грибакин. – Свердловск, 1992. – 29 с.
9. Гусаківська С. С. Психологічні особливості формування ціннісно-сміслової сфери майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: дис. ... к. психол. н. – Луцьк, 2014. – 298 с.
10. Данильян О. Г. Основи філософії: навч. посібник / О. Г. Данильян, В. М. Таряненко. – Х. : Право, 2003. – 352 с.

11. Дробницький О. Г. Проблемы нравственности / О. Г. Дробницький. – М., 1977. – 333 с.
12. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід : монографія / [за ред. О. А. Дубасенюк] – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 388 с.
13. Дьяконов І. В. Соціально-філософський аналіз ціннісних орієнтацій учнівської молоді України : автореф. дис. ... к. філос. н. / І. В. Дьяконов. – Запоріжжя, 2008. – 21 с.
14. Коган Л. Н. Цель и смысл жизни человека / Л. Н. Коган. – М. : Мысль, 1984. – С. 226–227.
15. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1977. – С. 153.
16. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – К. : КММ, 2006. – 240 с.
17. Москалець В. П. Психологія релігії : посібник / В. П. Москалець. – К. : Академвидав, 2004. – 240 с.
18. Ю. В. Миков Жизненные ориентации как основа самоопределения учащейся молодежи: автореф. дис. ... к. філософ. н. / Ю. В. Миков. – Свердловск, 1990. – 17 с.
19. Панченко Л. М. Формування ціннісних орієнтацій молоді в період системної трансформації українського суспільства: автореф. дис. ... к. філос. н. / Л. М. Панченко. – К., 2003. – 20 с.
20. Попова И. М. Ценности и ценностный аспект сознания / И. М. Попова. – Киев–Одесса, 1985. – С. 23–55.
21. Психологические особенности формирования личности школьника / под. ред. И. В. Дубровиной. – М. : АПН СССР НИИ ОПП, 1983. – 138 с.
22. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн; [сост. А. В. Брушлинский, К. А. Абульханова-Славская]. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с.
23. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание / С. Л. Рубинштейн. – М., 1977. – С. 293.
24. Філософський словник соціальних термінів. – Вид. третє, доп. – Х. : Р.И.Ф., 2005. – 672 с.
25. Філософський словник / [за ред. В. І. Шинкарука]. – К. : АН УРСР, 1973. – 578 с.
26. Філософський енциклопедический словарь / [редкол. С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев]. – 2 изд. – М. : Энциклопедия, 1989. – 815 с.
27. Худякова Н. Л. Онтологическое основание возникновения и развития ценностного мира человека: автореф. дис. ... д. філос. н. / Н. Л. Худякова. – Омск, 2004. – 46 с.
28. Шендрик И. Г. Психологические особенности самоопределения на этапе перехода от детства к взрослости. автореф. дис. ... к. психол. н. / И. Г. Шендрик. – М., 1989. – 24 с.
29. Шнякина В. М. Субъектность в процессе социального самоопределения молодежи: дис. ... к. філософ. н. – Омск, 1999. – 129 с.
30. Эльконин Д. Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте // Возрастная и педагогическая психология / Д. Б. Эльконин. – М. : Изд-во МГУ, 1992. – С. 79–96.
31. Юхименко Н. Ф. Гуманістичні параметри самореалізації особистості: потреби, інтереси, цінності: автореф. дис. ... к. філос. н. / Н. Ф. Юхименко. – Київ, 2003. – 21 с.
32. Rockeach M. The Nature of Human Values / M. Rockeach. – N. Y.: Frre Press, 1973. – 438 p.